

1919 PARİS BARIŞ KONFERANSI VE ERMENİLER: BÜYÜK DEVLETLERİN İPİYLE KUYUYA İNİLİR Mİ? - 21.06.2021

Şakir FAKILI

Blog No: 39
28.06.2021

Şakir FAKILI*

Büyük devletlere güvenerek iş yapanlar, işin sonunda büyüklerin çıkarının öne çıkacağını, onların kuracağı dünya dengesinin kendilerine her zaman sağlam bir gelecek getirmeyebileceğini iyi bilmek zorundadır. Bu ilke, hesaplarını tarihte çoğunlukla büyük bir güce yaslanarak yapmaya eğilimli olmuş militan Ermeni milliyetçileri için de geçerlidir.

Anadoluda yaşayan Ermeniler arasında yine de bunun istisnalarına rastlamak mümkündü. Örneğin Kurtuluş Savaşı sırasında Samsunda yaşayan Ermeniler, Türklerle ortak bir gelecek kurmanın değerinin bilinci içinde, Türkiye Büyük Millet Meclisine çektikleri telgrafta, Patrikhanenin ve Ermeni ileri gelenlerinin Avrupa kapılarında dolaşacağına ve Batılı emperyalistlerinin fikrine alet olacağına, doğrudan doğruya Mustafa Kemal Paşanın yanında yer almalarının daha iyi olacağını vurgulamışlardı.[1]

O zamanlar Avrupa kapılarında dolaşanlara ne sözler veriliyordu? Galip devletler, zaferin koşullarını mağluplara dikte edecek barış anlaşmalarını görüşüp sonuçlandırmak amacıyla, Paris, Londra ve San Remoda aylar süren konferanslar düzenlemişlerdi. Bu konferansların en çetini Osmanlı devletiyle yapılacak anlaşmaydı, zira artık hedef Türkü Avrupadan söküp atmak, Osmanlı topraklarını bölüşmekti. Ermenilere de paylaşılacak bu topraklardan büyükçe bir kısmında bir Ermenistan devleti kurma sözü verilmişti. Bu devletin önce bir Amerikan mandası olarak teşkil edilmesi, sonra da 1918de Kafkasyada kurulan Ermenistanla birleşmesi öngörülmüştü. Amerikan mandası olma hayali, 1915te Rusyanın desteğiyle kalkıştıkları isyan hareketinde başarısız olan Ermeni milliyetçilerinin büyük

ümitlere kapılmasına yol açmıştı. Ama işler istendiği gibi gitmemiş, 19 Mayıs 1919da İstanbulun ve Anadolunun kaderini görüşen müttefiklerin kavrayamadıkları, hesaplayamadıkları yeni bir güç, Kuvayı Milliyeciler ortaya çıkmıştı.

Manda meselesi Kuvayı Milliyecileri de meşgul etmişti: Atatürkü Sivas Kongresinde en çok uğraştıran konulardan biri de Türkiyeyi Amerikan mandası yapma talebiydi. Atatürk, ABDden böyle bir hamle dahi olup olmadığı belirsiz iken, ABDnin mandası olmak isteyenlere karşı ısrarla tam bağımsızlık tezini savunmuştu. Bu duruş aynı zamanda galip devletlerin kurmak istediği dünya düzenine de onurlu bir direniş, bir başkaldırıydı. Buna karşılık Ermeni milliyetçileri Avrupada kapı kapı dolaşarak, müttefiklerin verdiği özerk Ermenistan vaadine dört elle sarılmaktaydı. Tam bağımsızlık mı, yoksa manda rejimi mi tartışmasında kimin haklı çıkacağı ise daha o zaman, 1919 ve 1920 yıllarında, yani Müttefiklerin Ermenileri yüzüstü bıraktığı Paris ve Londra Konferansları sırasında belli olacaktı.

Pariste 1919 Ocak ayında Barış Konferansı toplandığında; ABD, İngiltere ve Fransa, hem bir Ermeni devleti kurma yönünde hiç olmadığı kadar kesin sözler veriyor, ama hem de hiç olmadığı kadar bu işe doğrudan bulaşmaya isteksiz davranıyorlardı. Konferansla ilgili önemli arşiv bilgilerini, yakın zamanda vefat eden Amerikalı akademisyen Paul C. Helmreichın (1933-2021) Osmanlı İmparatorluğunun paylaşılma sürecini anlatan, zengin bibliyografya ve arşiv kaynaklarından istifadeyle yazılmış *From Paris to Sevres* kitabından (Ohio State University Press, 1974, 376 sayfa) öğreniyoruz.

Paris Konferansı başlarken İngilizler ve Amerikalılar, Ermenilere verilmek üzere Türklerden koparılacak toprakların haritasını bile çizip hazırlamışlardı. Ama gelin görün ki arazideki şartlar çok farklıydı. Bir kere Ermeni nüfusu hiçbir yerde yüzde 30u geçmiyordu. Ermeni olmayan unsurlar topraklarını vermek istemiyordu. Bölgede gerginlik had safhadaydı. Savaştan yeni çıkmış Müttefikler bu karışıklığın ortasına Ermeniler için asker göndermekten çekiniyordu.

Paris Konferansına Ermeni davasını savunmaya gelen kırkı aşkın heyetten oluşan çeşitli mesleklere mensup Ermeni grupları ise, durmaksızın öne sürdükleri ısrarlı ve aşırı taleplerle, kendilerine sempati duyanları dahi bıktıran büyük bir arsızlık içine girmişlerdi.[2] Toprak olarak bütün Kilikyayı, bunun yanında Van, Bitlis, Diyarbakır, Sivas, Erzurum ve Trabzonu hatta buradan Akdenize, Karadenize ve Hazar Denizine açılan limanları istemeye başlamışlardı. Ardı arkası kesilmeyen bu talepler, onlara devlet sözü vermiş Müttefiklerde tereddütler oluşmasına yol açmaya başladı; işin başındaki coşku ve hevesler söndü, bunun yerini yavaş yavaş gerçekçilik ve pratik çözüm arayışları almaya başladı. Galip devletler, kurulursa böyle iri bir Ermeni devletine hayli yüksekçe bir maddi kaynak tahsisi gerekeceğinin, üstelik bununla bütün Yakın Doğu Müslümanlarının ve Türklerin tepkisini çekeceklerinin farkına varmaya başladılar. Hem Ermenilere bunca toprak verildiği zaman İngiltere, Fransa ve İtalya arasında önceden yapılmış Osmanlıyı paylaşma planları da suya düşecekti. Bu nedenle Lord Curzonun önerisiyle Ermenilere çok daha küçük, batıda sadece Erzuruma kadar uzanan, 1918de Çarlık Rusyasının yıkılmasından sonra kurulan Ermenistanla birleştirilmek üzere bir kara parçası verme fikrini değerlendirmeye başladılar. Bu devlete Batum serbest limanı üzerinden Karadenize bir çıkış da sağlanabilecekti.

Ancak Konferans boyunca bahsi geçen Ermeni grupların talepleri bitmek bilmiyordu: müttefiklerden toprağın yanında silah, cephane ve personel de istemeye başladılar. Bu gelişmeler Ermeni milliyetçilerine karşı güvensizliği daha da artırdı. İngiliz Dışişlerinden George Kidston, 28 Kasım 1919da, Ermenilerin toplu katliam yapmakta en az komşuları kadar becerikli olduklarından en küçük bir şüphem kalmadı diyordu.[3] İngiltere bu koşullar altında bir adım daha ileri giderek, bölgede özerklik için mücadele eden gruplara verilecek desteği, her durumun farklı koşullarına göre değerlendirme[4] kararı aldı. Ermeni devleti kurma hayali peşinde koşanlara bundan daha kötü bir haber olamazdı. İngiltere ve Fransada eski kararlılık kalmamıştı; bu işe ne para ne de asker vermeye yanaşıyorlardı. İngiltere zaten Mezopotamya, Mısır ve Anadoludaki birliklerini azaltmaya başlamıştı. Fransanın tutumu da pek farklı değildi. Fransa Başbakanı Georges Clemenceau, 11 Aralık 1919da İngiliz Başbakanı Lloyd George ile görüştükten sonra şöyle diyordu: Ermeniler, oturup anlaşmak, kaynaşmak bakımından tehlikeli bir halk. Çok para istiyorlar ama bir türlü tatmin olmuyorlar… Fransa Ermenistan için para dökmeye razı değil.[5]

Böyle olunca İngiltere ve Fransa işin kolayını bularak Ermeni milliyetçilerine para ve asker verme işini, elinde hiçbir güç ve kaynak olmayan Milletler Cemiyetine havale etmeye çalıştılar. Tabii buradan da bir sonuç çıkması imkansızdı. Konferansın başlamasından bu yana geçen sürede kamuoyunda Ermenistana ve Ermenilere gösterilen ilgi de azalmaktaydı. Sonunda bu işi Amerikanın üstüne yıkmaya karar verdiler. Ancak bir süre sonra Amerika da bu işin zorluğunun farkına varmaya başladı ve mandayı üstlenmeyi reddetti. 1920 Martında Bolşeviklerin Kafkasyada askeri üstünlük kazanmaları ise işin tuzu biberi oldu. Bu sırada Anadoluda Kuvayı Milliye hareketi de gittikçe güçleniyordu.

Nihayet 1920 Nisan ayında San Remoda düzenlenen toplantıda, Sevr Antlaşmasına son şekli verilerek, Ermenistan devleti için Ermeni milliyetçilerinin istediği ve ABD Başkanı Woodrow Wilsonun başlarda kabul ettiği alabildiğine geniş toprak parçası yerine, küçük ve yaşayabilir bir sınır kabul edildi. Bu antlaşma, 1923te imzalanan Lozan Antlaşmasıyla

tarihin çöp sepetine atılmıştır. Kendi kafalarına göre sınır çizimi öneren delegelerin, bu toprakların Anadoludan nasıl koparılacağı konusunu hesaba katmadıkları açıktı.

Sonuç olarak, Ermeni milliyetçilerinin büyük devletlere güvenerek yaptığı hesapların hiçbiri tutmamış oldu. Oysa Balkan Savaşında Türk ordularının yenilmesi, Osmanlı İmparatorluğunun Birinci Dünya Savaşına katılması, Sarıkamış hezimeti ve Çanakkale çarpışmalarının başlamasıyla Ermeni milliyetçileri büyük umutlara kapılmışlardı. Türkler bir ölüm kalım mücadelesi içindeyken, ayaklanmalar çıkararak Müslüman halkı Ruslarla birlikte kılıçtan geçirmeleri, Osmanlı devletini sevk ve iskân kararı almak zorunda bırakmıştı. Fakat güvendikleri Rusyanın Doğu Anadolunun işgalini ağırdan alması, Türk ordusunun Çanakkalede çözülmemesi, savaşın üçüncü yılında Ekim İhtilali sonucunda Rus cephesinin tamamen çökmesi bütün hesaplarını boşa çıkardı.

Büyük devletlere güvenerek işe girişenlerin hesaplarını çok iyi yapmaları gerektiğini anlatan güzel özdeyişler vardır. Bunlardan Rusyayla ilişkilere mal edilenini biraz değiştirip yumuşatarak, Ayıyla sofraya oturanın ne zaman sofradan kalkacağı ayıya bağlıdır şeklinde formüle etmek mümkündür. ABD diplomasisine güvenenler içinse şu söylenebilir: Amerikan diplomasisi hep en doğrusunu yapar, tabii bütün yanlışlar denendikten sonra. ABD yanlış politikaları deneyedururken, olan bu politikalara bel bağlayanlara oluveriyor.

Şimdi de bahsi geçen geçmişteki militan Ermeni milliyetçilerinin devamı niteliğinde olan gruplar, ABDyi kendi yanlış tarih anlatılarının yanına çektiklerini ve moral üstünlük sağladıklarını sanıyorlar. Fakat mesela bir türlü açılmayan Taşnak ve Hınçak arşivlerindeki belgeler ortaya döküldüğünde aynı desteği alıp alamayacakları merak konusudur.

* *E. Büyükelçi*

---

[1] Vakit, no 1234, 15 Mayıs 1921.

[2] Firuz Kazemzadeh, *The Struggle for Transcaucasia* (1981), s. 257.

[3] Br. Doc. 4:907.

[4] *From Paris to Sèvres*, s. 202.

[5] Br. Doc., 2:734.

Yazar hakkında :

Atıfta bulunmak için: FAKILI, Şakir. 2026. "1919 PARİS BARIŞ KONFERANSI VE ERMENİLER: BÜYÜK DEVLETLERİN İPİYLE KUYUYA İNİLİR Mİ? - 21.06.2021." Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Blog No.2021 / 39. Haziran 28. Erişim Kasım 22, 2026. https://avim.org.tr/public/Blog/1919-PARIS-BARIS-KONFERANSI-VE-ERMENILER-BUYUK-DEVLETLERIN-IPIYLE-KUYUYA-INILIR-MI-21-06-2021

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE
Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax**: +90 (312) 438 50 26
@avimorgtr
https://www.facebook.com/avrasyaincelemelerimerkezi
E-Posta: info@avim.org.tr
http://avim.org.tr

© 2009-2025 Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Tüm Hakları Saklıdır